

АННА БОЛЕЙН – РЕФОРМАТОРКА ЧИ ПОЛІТИЧНА ГРАВЧИНЯ?

Ольга Лавриненко

ANNE BOLEYN – A REFORMER OR A POLITICAL PLAYER?

Olha Lavrynenko

English society of the first half of the 16th century underwent many changes in political, cultural and, most importantly, in religious life. The reign of Henry VIII was marked by a decline in the popularity of the papacy among ordinary citizens, which led to a crisis and a break with Rome. From the moment Anne Boleyn arrived at the royal palace of Henry VIII in 1522, she began to play a key role in religious change in England. Some sources confirm her active involvement of the king in reading controversial works that would shake his attitude towards the Pope and the Catholic Church. Different researchers trace different motives for her activity, debating whether it was a religious or rather a political move.

The purpose of the article is to understand and determine the level of activity of Anne Boleyn in the religious sphere of life, to trace her role and motives in the formation of a new religious belief in England. Accordingly, the following main tasks arise. Firstly, to analyze the source base of Anne's contemporaries and scientific works, which reveal the research achievements of our time. Secondly, to investigate the dynamics of the development of the reformation movement in England, to determine the reasons and prerequisites for the church reform in order to understand the level of influence of Anne Boleyn in the decision-making by the king.

Keywords: Anne Boleyn, Henry VIII, Reformation, English Renaissance, religion, Anglicanism, Protestantism.

Анна Болейн (1501/7–1536) була неординарною жінкою свого часу: сильна духом, мудра, не боялася розкривати свої думки і спонукала до такого ж вільнодумства й інших жінок. Вона ще при житті ставала предметом дискусій як з позитивної, так і з негативної сторони. Серед впливових діячів політики і релігії знаходилися як ті, які вважали її рятівницею від Риму і папи, так і ті, що називали її інтриганткою, яка сіє розбрат у державі. Чимало обговорень триває й в сучасних історичних колах щодо ролі Анни Болейн у релігійному і культурному житті.

Одним з відомих джерел з розуміння діяльності Анни Болейн як королеви є праця англійсько-го історика Джона Фокса (1516/1517–1587) «Діяння і пам'ятки» (англ. «Acts and monuments», праця також відома за назвою «Книга мучеників»). Фокс називає Анну «ревною захисницею Євангелія» і описує її благодійну діяльність, зокрема в університетах Оксфорда і Кембриджу. Про благочестивість двору королеви, за яким вона дбала, пише й біограф і капелан (євангеліст) Анни Вільям Латимер (1499–1583) у своєму трактаті «Хроніка Анни Болейн» (англ. «the Chronickille of Anne Bulleupe»), стверджуючи, що вона дбала про релігійну освіту своїх фрейлін і була патронесою багатьох вчених зі згаданих раніше університетів.

Однак, сучасний дослідник Англійської Реформації Джордж Бернард у біографічній праці «Анна Болейн: Фатальні привабливості» (англ. «Anne Boleyn: Fatal Attractions», 2010) не поділяє думку Фокса і Латимера про благочестивість двору королеви і її самої. Він ставить під сумнів їхні розповіді. Бернард навіть стверджує, що звинувачення Генріха у зраді дружини мали певну обґрунтованість, адже вона з юності була навчена «мистецтву флірту» у Франції і часто використовувала ці навички вже при дворі Генріха. Імовірно, Бернард бачить Анну як причину розриву з Римом, а не жінку, яка зіграла центральну роль.

На протигагу свідченням Бернарда виступає один з найвідоміших біографів Анни Болейн – Ерік Айвз (почесний професор Бірмінгемського університету) і його праці «Анна Болейн і рання Реформація в Англії: сучасні докази» (англ. «Anne Boleyn and the Early Reformation in England: The Contemporary Evidence», 1994) і «Життя і смерть Анни Болейн: «Найщасливі-

ша»» (англ. «The life and death of Anne Boleyn: «The Most Happy»», 2004). Айвз стверджує, що саме Кромвель активно працював над падінням королеви Анни. Незважаючи про те, що Айвз солідарний з висновком Бернарда про те, що не Анна дала Генріху «Молитву про жебраків» Саймона Фіша, він стверджує, що Болейн була не каталізатором Англійської Реформації, а ключовим елементом. Щодо до теми розвитку освіченості за період статусу Анни королеви-консортки, Айвз стверджує, що вона заслуговує на те, щоб називати її «іконою фемінізму», жінкою, яка змогла прорвати стіну патріархального суспільства XVI ст. Її діяльність безумовно належить до ранньої боротьби за права жінок в політиці та освіті. Власне, це не дивно, адже вона виростала серед сильних жінок, які впливали на держані справи і активно брали участь у громадському житті.

Вікторіанські історики сприймали опонентів Анни як гідних джентельменів, які не могли брати участь в боротьбі проти невинної жінки, а отже вони мали всі підстави звинуватити її у зраді. Проблемою для вікторіанців постала й відсутність суттєвих доказів проти Болейн: припускали, що більшість державних записів, які доводять її провину, була втрачена з часом або піддана цензурі. Звісно не всі дослідники тієї епохи були категоричними у своїх міркуваннях. Найвидатнішими істориками того часу були принаймні троє – Джеймс Фруд, Пол Фрідман і Агнес Стрікленд.

Фруд у багатотомній праці «Історія Англії від падіння Уолсі до смерті Єлизавети» (англ. «History of England from the fall of Wolsey to the death of Elizabeth», 1870–1871) був саме серед тих дослідників, які віддають перевагу вірити у благородство аристократів і не довіряти благочестю Анни, яким вона, на їхню думку, не володіла. Агнес Стрікленд у праці «Життя королев Англії» (англ. «Lives Of The Queens Of England», 1873) описала образ Анни Болейн як невинну красуню, яка грає перед жахливим звіром у подобі Генріха. Першу повноцінну біографію Анни написав Пол Фрідман у своїй монументальній праці «Анна Болейн» (англ. «Anne Boleyn», 1884). Незважаючи на подібні з Фрудом думки щодо Болейн, він рідко посилається на нього.

Рета Уорнік у праці «Злет і падіння Анни Болейн» (англ. «The rise and fall of Anne Boleyn», 1990) виділяє відкриті наприкінці XIX ст. листи Есташа Шапюї, посла Священної Римської імперії в Англії. У цих листах посол відгукувався про Анну негативно і був ворожо налаштований, називаючи її корупціонеркою і «злом в англійському дворі». Уорнік зауважує упереджене ставлення Пола Фрідмана, який посилався на листи Шапюї як основне джерело доказів. Хоча, Фрідман стверджує, що Шапюї таким чином виправдовував «промахи» і слабкість короля перед Анною, яка вплинула на розлучення з Катериною і подальші зміни у державній політиці. І зауважує, що листи Шапюї упереджені і ненадійні. Інший історик, який досліджує Англію XVI ст., Лейсі Сміт у праці «Анна Болейн: королева суперечностей: біографічний нарис» (англ. «Anne Boleyn: the queen of controversy: a biographical essay», 2013) говорить про те, що біографія Анни від Фрідмана виглядає, наче це коментарі до листів Шапюї, які наповнені великою неприязню до королеви і протидією Генріха папській владі.

Історикиня Елізабет Нортон у праці «Анна Болейн: одержимість Генріха VIII» (англ. «Anne Boleyn: Henry VIII's obsession», 2009) називає шлюб Генріха і Анни публічним символом розриву з Римом, результат якого король бажав, щоб було всесвітньо визнано. Крім того Нортон стверджує, що на ранньому етапі Реформації в Англії Анна прагнула взяти головування в свої руки, показати, що всі в сім'ї наслідують її приклад. Також дослідниця, посилаючись на Латимера, наводить приклад, коли Анна публічно сідала читати релігійні книжки, щоб домочадці бачити, як слід проводити час. Проте, деякі свідчення Латимера про милосердя і релігійний запал Анни Нортон вважає перебільшеними. Історикиня згадує у своїй праці, що королева прагнула сприяти релігійній реформі через добрі справи і благодійність.

Девід Старкі у праці «Шість дружин: королеви Генріха VIII» (англ. «Six wives: the queens of Henry VIII», 2003) на пряму називає Анну реформаторкою. Також він зауважує, що не можна називати Анну протестанткою, однак, її велика прихильність до Святого Письма показує, що вона була євангелісткою. З такою думкою погоджується й інша відома біографка Анни Болейн Джоанна Денні. У праці «Анна Болейн: нове життя трагічної королеви Англії» (англ. «Anne Boleyn: a new life of England's tragic queen», 2007) дослідниця називає всю сім'ю Болейн євангелістами і зауважує, що вони використовували своє становище для впливу на просування реформи і виступали захисниками інших євангелістів, які зазнавали переслідувань.

Праці іншої біографині Елісон Уейр «Шість дружин Генріха VIII» (англ. «The Six Wives of Henry VIII», 1992) і «Леді у вежі: падіння Анни Болейн» (англ. «The lady in the tower: the fall of Anne Boleyn», 2009) базуються в більшості на джерелах сучасників Анни. Авторка стверджує, що Болейн найбільше мала вплив на Генріха саме у справах церковної реформи. А також, Уейр зазначає, що Анна була палкою і щирою євангелісткою. Дослідниця має припущення щодо того, що Анна все таки заохочувала короля читати суперечливі антиклерикальні книжки, зокрема,

«Молитву про жебраків» Саймона Фіша і «Послух християнина» Вільяма Тіндейля. Так само, Уейр називає королеву реформісткою, а не наверненою на протестантську віру.

Багато можна дізнатися про світогляд і культурні вподобання Анни з її бібліотеки. Відомо, що вона мала Псалтир з власним гербом у французькому перекладі, Біблію з англійським перекладом Вільяма Тіндейля, антиклерикальні памфлети і євангельські рукописи. Чимало книжок релігійного характеру надіслав Анні її брат Джордж. Серед них «Книга Екклезіаста» (англ. «Book of Ecclesiastes») та «Послання і Євангелія на П'ятдесят два Тижні Року» (фр. «Les Epistres et Evangiles des cinquante et deux semaines de l'an», англ. «The Epistles and Gospels for the Fifty-two Weeks of the Year») Жака Лефевра д'Етапля з присвятою Анні від брата. У цих книжках є подібність до вірувань Лютера. Серед мирської літератури Болейн мала книжки феміністичного характеру французької письменниці Христини Пізанської та колекцію музичних книг, зокрема французьких шансонів. Останні мали ілюмінації з символом Анни – соколом.

Варто детальніше розглянути діяльність Анни Болейн, яка народилася у сім'ї поважного дипломата Томаса Болейна і леді Елізабет Говард. Дитинство і юність майбутня королева провела при французькому дворі. Анна стала побожною християнкою у новій гуманістичній традиції епохи Відродження. Анну виховували у дусі французького гуманізму, саме тому вона виступала за відстоювання народної Біблії (Warnicke 1989, p. 25–25). Палац Мехелен, у якому виросла Анна, часто відвідувався відомими гуманістами, до числа гостей входив й Еразм Роттердамський. Маргарита Австрійська мала в палаці велику бібліотеку, наповнену історичними працями, богословськими книгами і поезією. Частиною неймовірної бібліотеки були й твори Боккаччо, Аристотеля, Овідія, Езопа, Боеція та інших відомих діячів. Анна, зростаючи у Мехелені, мала відкритий доступ до усіх книжок колекції Маргарити. Під час перебування у Франції Анна познайомилася з сестрою Франциска I, Маргаритою Ангулемською (Наваррською), яка була покровителькою гуманістів і прихильників реформації (зокрема Жана Кальвіна), а також писала твори на тему християнського містицизму та реформування.

Ще будучи досить юною, Анна спостерігала за діяльністю королеви Клод та її матері Луїзи, жінками, які мали надзвичайну владу і вплив при дворі, що суперечило традиційній ролі жінок. На відміну від інших королів, Франциск I, вихований у гуманістичному дусі, вітав таку активну участь своїх родичок у державних справах. Тож, прикладом Анни були жінки, які керували і давали поради королю як у внутрішньополітичних справах (у призначеннях на фінансові, військові, судові посади), так і в міжнародних справах. Тому, не дивно, що ставши королевою (і навіть раніше), Анна Болейн дотримувалася такої ж активної політичної позиції. Французькі жінки-гуманістки дуже вплинули на підтримку Анни реформувати церкву. Болейн шукала знання і розуміння віри з гуманістичного погляду.

Особисті релігійні симпатії Анни були налаштовані на реформу завдяки впливу ранніх провів французьких християнських гуманістів. За словами католицького священника Вільяма Латимера, Анна передавала французьким черницям із Сіону молитовники англійською мовою і наголошувала на їхньому невігластві. Однак, він ігнорував той факт, що в Сіоні ще з початку XV ст. мали рукописні копії для тих, кому було важко сприймати і розуміти релігійні служіння латинською. Імовірно, що в Сіоні були й англійські Біблії (Bernard 1993, p. 6).

Зростаючи у королівському палаці, Анна мала змогу спілкуватися з видатними діячами епохи Ренесансу. Особливу роль у її релігійних поглядах відіграв французький поет, перекладач і гуманіст Клеман Маро (1496–1544), який деякий час перебував при дворі Маргарити Наваррської і підтримував протестантські настрої. Крім того, його переклади релігійних текстів (Давидових псалмів) схвалював відомий французький протестантський проповідник Жан Кальвін (1509–1564).

Повернувшись у Англію в 1521 р., Анна привезла з собою не тільки знання з етикету і культури, а й дещо нові релігійні уявлення. Вона незаконно (релігійні книги на тему реформації були заборонені в Англії) отримувала іноземні релігійні твори, використовуючи зв'язки з королівськими купцями. Про це писала донька королівського торговця Вільяма Лока у своїх мемуарах: «Пам'ятаю, що я чула, як мій батько казав, що коли він був молодим торговцем і ходив за море... Анна Болейн... попросила його отримати для неї Євангелія та Послання, написані на пергаменті французькою мовою разом із Псалмами» (Starkey 2009, p. 370). Одна з цих книжок – Псалтир, ілюстрований гербом і девізами Анни. Псалтир містить тексти Псалмів у новому французькому перекладі Луї де Беркена, учня Жака Лефевра д'Етапля (Якоба Фабера).

Крім того, її брат Джордж Болейн (1504–1536), який був одним з найпалкіших реформістів, контрабандою перевозив книги на дану тематику з Франції у своїй дипломатичній пошті (Deselms 2014, p. 4). Декілька з них були видані Симоном Дюбуа. За наказом Джорджа Болейна томи Дюбуа були перетворені на гарні рукописи, залишившись написаними оригінальною

французькою мовою з англійськими коментарями. Також Джордж привіз сестрі «Книгу Екклезіаста» (англ. «Book of Ecclesiastes»). У питаннях релігії Анна була дуже близька зі своїм братом, який з раннього віку був активним «дослідником віри». Часто можна зустріти в джерелах, що Анну і Джорджа називають лютеранами. Так, наприклад, Есташ Шапюї, в одному з листів від 1536 р. наділив родину Болейн такою релігійною приналежністю. Однак, це дискусійне твердження. На той час німецькі князі, які зрікалися папського вчення, стверджували, що роблять це в ім'я вчення Лютера. Тож, імовірно, що завдяки ролі Анни у розриві з Римом, деякі її сучасники пов'язували її з лютеранською вірою (Bernard 1993, p. 47).

Не перебільшенням є ствердження про великий вплив релігійних поглядів Джорджа на Анну, а згодом і на короля Генріха VIII (через любовний зв'язок з Анною). Анна мала й інші суперечливі книжки, у тому числі перекладену англійською Біблію Вільямом Тіндейлем (1494–1536), який у 1525 р. опублікував переклад «Нового Завіту». Мала майбутня англійська королева у своїй бібліотеці й антиклерикальний памфлет «Молитва про жебраків» (англ. «A Supplicacion for the Beggars», 1529) Саймона Фіша (?–1531). У Анни була й копія французької Біблії у перекладі Жака Лефевра д'Етапля від 1530 р. та реформаційні книги.

Примірник рукопису «La (sic) pasteur evangelique» (з франц. «Євангельський Пастор», 1533–1536), який спочатку в оригіналі називався «Sermon du bon pasteur et du mauvais» (з франц. «Проповідь доброго Пастора і поганого») був одним з дев'яти документів, які досі збереглися з бібліотеки Анни Болейн. Історики Джеймс П. Карлі і Марія Доулінг стверджують, що автором даного рукопису є згаданий раніше Клемон Маро (Carley 2004, p. 125; Dowling 1991, p. 109). На початку і в кінці примірника написані компліментарні вірші, прославляється об'єднання королівських родів Франції і Англії, зокрема, Маргарита Наваррська і Анна Болейн, які віддані реформам.

Деякі трактати Анні подарував їй вчитель французької мови Луї де Брун, згадавши: «Ніколи не знайдеш тебе без якоїсь французької книги в руці... як-от перекладів Святого Письма... І, головним чином, минулого Великого посту та позаминулого... Я завжди бачив, як ти читаєш вітальні послання святого Павла, які містять повне вчення і правило хорошого життя відповідно до найкращих моральних принципів» (Starkey 2009, p. 369). Послання Павла були головним джерелом, на яке спирався Лефевр, тому Анна особливу увагу звертала саме на уривки і помітки, які він виділив.

Ще з юних років Анна була стурбована зловживаннями католицького духовенства. Вона досліджувала реформаційні праці і нові релігійні ідеї. Хоч Болейн і погоджувалася з деякими новими тезами, не змогла повністю відмовитися від усіх католицьких догматів, до яких звикла. Так, наприклад, на відміну від протестантів Анна вважала, що спасіння ґрунтується не тільки на вірі. Вона була переконана, щоб досягти порятунку, слід робити багато добрих справ, чим Анна й намагалася займатися все життя. Ця теза походить більше з традиційного католицького спектру (Scherrer 2019, p. 62).

З раннього дитинства Анна Болейн виховувалася як ревна католичка, а з переїздом у Францію здобувала освіту в гуманістичному дусі. Серед її оточення були видатні діячі гуманізму, у її розпорядженні була королівська бібліотека з працями на теми релігії, реформації та гуманізму. Вплив на релігійний світогляд Анни мало не тільки це, велике значення мало близьке спілкування майбутньої англійської королеви зі своїм братом Джорджем, який був активним у справах церкви і реформи. Крім того, їхній батько Томас Болейн також був відкритий для нових релігійних ідей. Тому, на момент повернення до Англії у Анни була вже сформована релігійна позиція, яка згодом вплине на всю державу.

Джон Фокс у другому виданні «Діянь і пам'яток» (або «Книга мучеників», англ. «Acts and monuments») згадав, що Анна одного разу дала Генріху «Молитву про жебраків» Саймона Фіша. А саме її брат Джордж, привізши сестрі цю книгу, запропонував передати її королю (Ridgway 2012, p. 206). Однак, це не означає, що дана інформація є точною, оскільки значна її частина була отримана з третіх рук. Бернارد і Айвз зазначили іншу історію щодо того, як праця Фіша потрапила до рук короля. Згідно з нею, королівський лакей розповів Генріху про двох торговців, які могли б представити йому імпортовану з-за океану книгу. Торговці одразу прочитали трактат королю, який потім сказав, що якщо хтось почне руйнувати давню кам'яну стіну і робитиме це знизу, верхнє каміння може впасти йому на голову (Freeman 1995, p. 809). Генріх наказав цим купцям нікому не розповідати про те, що він побачив цю працю. Айвз зазначив, що згадані Фоксом імена лакея і купців підтверджуються в інших джерелах, що наводить на думку, що саме ця історія правильна.

Також дослідник припускає, що перша історія з Анною могла бути сплутаною з іншою розповіддю, у якій Анна позичила працю Тіндейля, що потім потрапила до короля. Є свідчення й про те, як вона переконала короля прочитати дану книгу Тіндейля «Послух християнина і те, як мають правити християнські правителі» (1528). Проте, і ця історія залишає сумніви. Зі спогадів

архидиякона Ноттінгема Джона Лаута, повідомляється, що Анна позичила дану книгу одній зі своїх служниць, чийого залицяльника побачив за читанням праці декан королівської каплиці доктор Семпсон, який віддав цю книгу Уолсі. Потім Анна на колінах прохала короля повернути книгу і саме тоді переконала його прочитати її зі словами «Ця книга для мене та всіх королів» (Bernard 1993, р. 5). В обох вищезгаданих працях Фіша і Тіндея головним змістом була не протестантська (лютеранська) теологія, а радше антиклерикалізм і люта критика кардинала Уолсі.

Ланселот де Карлес, який проживав у будинку французького посла і написав метричну поему про Анну, жодного разу не описав її як євангелістку. До того ж, вона не написала ніяких релігійних творів. Імовірно, що покровительство Болейн євангельським єпископам могло бути пов'язаним лише з отриманням підтримки щодо розлучення Генріха з Катериною Арагонською. Адже, Анна винагороджувала антипапістів. Можливо це був більше політичний, аніж релігійний крок. А історик XIX ст. Джеймс Фруд також відкрито заявляє, що Болейн не була такою благородною і мудрою, а її стражденне обличчя було маскою, під якою був триумф перемоги над Катериною (Froude 1871, р. 429).

Однак, Джоанна Денні, одна з біографів Анни Болейн, стверджувала, що її погляди, як і всіх з роду Болейн на той час, були євангелістськими (Denny 2007, р. 10). Про це можна стверджувати й з точки зору євангелістських поглядів Маргарити Наваррської, під впливом якої Анна довгий час перебувала і переймала ідеї. До того ж, багато книжок у володінні Анни були євангельськими творами англійською чи французькою мовами. Крім того, Джон Фокс одного разу сказав про Анну так: «Якою ревною захисницею Євангелія Христа вона була, знає весь світ, про що її вчинки свідчать і будуть відомі до кінця світу» (Ives 2004, р. 260). Про те, що вона була «розрадницею та помічницею для всіх тих, хто вивчав Євангеліє Христа» писав у своїх панегіричних мемуарах й Джордж Уайтт, згадуючи її благодіяння і милостиві справи (Weir 2009, р. 333). Євангелісткою Анну називає й біографиня Елісон Уейр, яка стверджує, що вона мала велику владу у справах реформи і була прихильною до радикальних реформістських ідей. Через що Есташ Шапюї, посол Священної Римської імперії в Англії, називав її «причиною та головною годувальницею всієї єресі в Англії» (Weir 2009, р. 17).

Денні вказує на те, що Болейни використовували свій вплив для просування церковної реформи і захисту євангелістів, які переслідувалися і вимушено перебували у підпіллі (Denny 2007, р. 100). Через підтримку Анни новим євангелістським ученим, яких Уолсі і Церква позиціонували як небезпечну єресь, у 1528 р. спалахнув так званий «Оксфордський скандал» (Denny 2007, р. 127). Тісний контакт мала Анна й з вченими Кембріджу, серед яких був доктор Вільям Баттс, євангеліст. Разом з Баттсом і Г'ю Латимером багато вчених Кембріджу були прихильними до Болейн (Weir 1992, р. 280). А також отримуючи підвищення, могли впливати на просування релігійних змін.

Немає прямих доказів участі Анни в призначенні реформаторів на церковні посади. Так, припускають, що Анна призначила пріором Гаверфордвеста Вільяма Барлоу, який раніше мав зв'язки з її батьком і чий захист англійського Нового Заповіту і Євангелія викликав суперечки. Також немає переконливих доказів впливу Анни на піднесення до єпископства Вустера Г'ю Латимера у 1535 р. Фокс згадує, що «через придбання частково доктора Баттса [королівського лікаря], частково доброго Кромвелля... він [Генріх VIII] підвищив його до ступеня й гідності єпископа» (Bernard 1993, р. 11). Жодного слова про королеву Анну він не вказав. Однак, була позика у розмірі 200 франків, яку згодом надала Анна Латимеру, подібну позичку вона дала й Ніколасу Шекстону, коли його призначили єпископом Солсбері, який мав зв'язки з королевою Анною ще задовго до цього і брав участь у процесі розлучення Генріха з першою дружиною (Dickens 1965, р. 169).

Єдине, що може підтвердити патронат Анни – її фрази під час арешту в Тауері про «моїх єпископів»: «Я б хотіла мати поруч моїх єпископів, бо вони всі пішли б до короля за мене» (Gairdner 1887, р. 337). Або ж це варто розглядати більше як політичне ставлення королеви до духовенства. Також ймовірно, Анна сподівалася, що єпископи, які доклали зусиль до розлучення і розриву з Римом, підтримували її. Проте, скоріше вони були віддані королю і сподівалися на його милість. Адже жоден єпископ не намагався врятувати свою королеву від смертної кари.

Важливим етапом релігійних змін у королівстві Англія стало падіння кардинала Томаса Уолсі. Основною причиною цього вважається його неспроможність домовитися з папою Климентом VII про анулювання шлюбу Генріха з Катериною. Анна Болейн підозрювала, що Уолсі навмисно відтягує розлучення короля з першою дружиною і одруження з нею, оскільки кардинал боявся, що після того, як Анна стане королевою, втратить колишній вплив на короля і потужну владу, зароблену роками. Тож це змусило її укласти союз з лордом Рочфордом і герцогами

Саффолком і Норфолком, які могли б знищити кардинала (Bernard 1996, p. 282). Уолсі, в свою чергу, назвав Анну «нічним вороном, що кричить на вухо короля проти мене» (O'Day 1986, p. 78), звинувачуючи саме її у немилості короля.

Однак, король і сам погрожував легатам, щоб ті пришвидшили процес. Важливішим фактором був саме Генріх та його ставлення, а не фракції, змовлені проти кардинала. Уолсі став частіше підпадати під гнів короля, тож до нього ставилися вже не так люб'язно. Французький посол Жан дю Белле зазначив, що «монсенйор легат відчуває великі труднощі, тому що якщо справа не буде вирішена раніше, якщо вона не спрацює, то король, його господар, візьметься і нападе на нього» (Bernard 1996, p. 282). Тож, це ще більше підштовхнуло Генріха до радикальних змін у церковному і релігійному житті країни.

У 1533 р. король призначив новим Архієпископом Кентерберійським свого радника Томаса Кранмера (1489–1556), який був відомий як капелан родини Болейн за дорученням Генріха. Під час першої зустрічі з королем, Кранмер, будучи співробітником Коледжу Ісуса в Кембріджі, справив неабияке враження своїми розмовами про теологію, зачепивши питання розлучення з Катериною. Він рекомендував Генріху заручитися підтримкою теологів великих університетів, а не звертатися до римського канонічного права, адже Папа не має права наказувати божественно призначеному королю, який перебуває під владою Бога, а не Риму. Тож, після призначення Кранмера на нову посаду йому було поставлено завдання – досягти розлучення з Катериною і одруження з Анною. А також, Генріх доручив йому написати звернення до відповідних європейських науковців, зокрема з Німеччини та Швейцарії, де рух за реформу набув швидкого поширення (Denny 2007, p. 150–151).

У 1534 р. було прийнято Акт про супрематію, за яким король Генріх VIII проголошувався Главою Церкви Англії. Зіткнувшись з опором єпископів щодо прийняття Генріха як настоятеля, Болейни вирішили це питання. У попередніх підрозділах згадувалося, що брат Анни Джордж, лорд Рочфорд, був відомим дискусантом з теологічних питань і глибоко залучений до євангельського оточення. Тож, він запропонував до кожного рішення нової церкви додавати слова «наскільки це дозволяє закон Христа» (Denny 2007, p. 172). Єпископи не мали іншого вибору, як погодитися, адже у згаданій фразі не зазначалося, що той чи інший церковний закон видано з волі короля, а не Господа. Віднині Генріх енергійно просував реформи, зокрема й закони про позбавлення Риму доходів від англійської церкви. Королю Англії було надано право призначати власних єпископів і архієпископів, оминаючи при цьому рішення Папу Римського, а також можливих «єретиків» тепер мали судити лише уповноважені короля.

Англiканство увiбрало в себе як протестантські iдеї (лютеранство i реформаторські рiзно-види протестантизму), так i деякi тези римо-католицизму. Що зовсiм скоро, у XVII ст. проявилось у створеннi в англiканській спiльнотi так званих «високої церкви» (англ. «High church»), яка прагне зберегти дореформаційне традиційне богослужiння, i «низької церкви» (англ. «Low church») – євангелiчна течiя. Вони визначаються вiдповiдно до рiвня впливу католицької церкви. «Висока церква» наголошує на лiтургiї i ґрунтується на римо-католицизми, «низька церква» – не спирається на традиційнi католицькi доктрини. Також англiканська традицiя зберегла вiру в Трiйцю, падiння людства, втiлення, смерть i воскресiння Христа, i Друге Пришестя.

Наприкiнцi 1535–1536 рр. було проведено першу масштабну секуляризацiю монастирських земель, в результатi чого монастирi втратили головну економiчну перевагу. Так, у володiння короля перейшла велика кiлькiсть рухомого i нерухомого майна, використання якого англiйський уряд оголосив для благих цiлей: заохочення освiти, благодiйнi установи, утримання солдатiв, унiверситетськi стипендiї тощо. Анна брала активну участь у справах монастирiв. Про це свiдчить вiдповiдь Генрiха наступнiй його дружинi Джейн Сеймур, яка хотiла вв'язатися в процес розпуску монастирiв, щоб вона не втручалася у його справи, як це робила її попередниця (Ives 1994, p. 399). Колишнiй капелан i бiограф Анни, Вiльям Латимер, розповiдав, що королева доручила Г'ю Латимеру виголосити перед Генрiхом проповiдь, звернувши питання перенаправлення пожертвувань з монастирiв на краще використання, а саме – iнвестицiї в освiту i допомогу бiдним (Ives 1994, p. 400). Активна секуляризацiя монастирського майна не могла не дратувати Кромвелля, адже це становило загрозу його взаєморозумiння з Генрiхом. Тож, факт того, що королева-консортка продовжує використовувати свiй вплив задля позбавлення прибуткiв вiд розпуску, може бути переконливим мотивом неприязнi мiнiстра до королеви Анни.

Незважаючи на неприязнь до Анни як майбутньої королеви на початку її перебування при королівському дворі Генріха, під час реформаційного руху багато лондонців обговорювали величні процесії святкування, які вітали Анну. З найвизначніших подій став урочистий в'їзд Анни і Генріха в Лондон на шляху до Вестмінстера 31 травня 1533 р., за день до коронації Анни

Болейн. Жінки, чоловіки і діти з нетерпінням вишикувалися по всій дорозі і виглядали з вікон, все це супроводжувалося радісними вигуками і салютом з гармат. У деяких місцях, наприклад, на Фенчерч-стріт і Грейсчерч-стріт Анна могла почути дитячі хори і побачити веселі конкурси і дійства, які міська гільдія влаштувала на її честь (Loades 1997, р. 65).

Однією з найкращих вистав було відтворення гори Парнас під великою аркою, де актори в образі муз і Аполлона грали на інструментах і співали хвалу новій королеві (Denny 2007, р. 193–194). Ця виставка була особливою для Анни, адже, її спонсорували лондонські євангелістські реформатори, а творцем став відомий німецький художник Ганс Гольбейн Молодший (1497–1543), який був ілюстратором до робіт Еразма Роттердамського і брав участь у створенні перекладу Біблії Мартіна Лютера. Популярність Анни зросла серед тих, хто палко вірив у реформу і завдячував цьому королеві. Найбільше прихильників вона мала в Лондоні та південній частині Англії, де майже половина населення сповідувала протестантизм.

Дискусії, викликані релігійним віруванням Анни, тривають досі. Не можливо точно сказати, що вона була євангелісткою лютеранкою, реформаторкою чи просто політичною гравчиною. На основі дослідження і джерел можна сказати, що очевидним залишається те, що Анна Болейн була прихильницею Євангелія та Народної Біблії і вільного її розповсюдження, засуджувала надмірні зловживання папства. Щодо суджень про її лютеранське вірування, то в коментарі, які були виділені в її книгах, дещо відрізнялися від вчення Лютера. Тому, не зважаючи на прихильність діяльності Мартіна Лютера, як рушійної сили, яка відкрито бореться з проблемою папства, не можемо називати Болейн лютеранкою. Крім того, вона не відмовлялася повністю від католицьких догм, деякі з них було збережено й при формуванні ідеології англіканської церкви.

Важливим завданням було з'ясувати, яку роль Анна зіграла у прийнятті церковної реформи Генріха VIII. Реформаторські ідеї вже мали місце в Англії початку XVI ст. Серед причин Англійської реформації слід виділити: економічні, політичні (абсолютистські амбіції короля) та ідеологічні (поширення гуманізму, критика католицького духовенства, ідеї англійських і французьких філософів). Тому, ми схилиємося до думки багатьох дослідників, які стверджують, що розлучення з Катериною і шлюб з Анною було використано як привід. До того ж, можна додати й те, що непокора папи щодо розлучення зачепила королівське самолюбство Генріха, якого до коронації називали «зразковим католицьким принцом».

Амбітній Анні, якій пощастило отримати прихильність короля, не хотілося втрачати можливість стати новою королевою. Тому, не варто уникати факт того, що вона поєднала можливість поширити релігійні ідеї, яким була вірна, і отримати бажаний статус при дворі. Деякі дослідники стверджують, що роль Анни у проведенні реформи перебільшена. Існують різні версії щодо того, чи давала Анна особисто книги протестантського характеру королю. Різні джерела засвідчують різну інформацію. Однак, на момент підготовки Генріха до розлучення з першою дружиною, король і Анна дійсно проводили багато часу разом, граючи на музичних інструментах, співаючи і полюючи. Більше того, всі знали про те, якою освіченою була леді Болейн. Прихильність Генріха вона здобула своєю відкритістю, неординарністю і освіченістю, адже красунею, у сталому визначенні, її назвати було не можна. Тож, очевидно, що вони обговорювали важливі теми для роздумів, у тому числі й релігійні. Також, Генріх, знаючи про прихильність Анни до Франції та її культури, завжди робив їй дарунки, привезені звідти і писав любовні листи, роблячи вставки французькою.

Анна була активною діячкою свого часу. Вона поширювала реформаційні праці, спілкувалася з представниками протестантизму і була патронесою євангелістських вчених і митців. Останнє можна розцінювати, як і бажання королеви прихилити на свій бік більше реформаційно налаштованих освічених діячів. Проте, реформаторкою, зрештою, її називати не можемо. Вона вела обережну політику, «допомагаючи» королю повернутися на правильний шлях і довести, що він має повне право вирішувати всі державні справи, включаючи й релігійні. До того ж, Анна активно брала участь у виконанні дій реформи. Тому можна сказати, що незважаючи на те, що Анна та її дії не мають стосунку до причин реформування Церкви в Англії, не можна уникати той факт, що вона все таки зіграла велику роль у процесі проведення реформи та її втілення.

Отже, безумовно Анна Болейн зіграла важливу роль у становленні англіканської церкви. За різними джерелами її вплив як применшують, так і перебільшують. Однак, точним залишається її акуратний вплив на Генріха і активна діяльність у релігійному плані. Ще до того, як стати королевою Анна сприяла поширенню євангелістських і реформаційних творів у Англії. До того ж, отримавши підтримку з боку Анни як королеви, реформаторські кола стали діяти ще активніше. Безумовно реформація мала для Анни як релігійне, так і політичне значення. Однак, обидва аспекти балансували в її діях і свідогляді.

Список джерел та літератури References

- BERNARD, G. W., 1993, Anne Boleyn's Religion. Cambridge University Press. The Historical Journal. Vol. 36, No. 1, 1–20.
- BERNARD, G. W., 1996, The Fall of Wolsey Reconsidered. Cambridge University Press on behalf of The North American Conference on British Studies, Jul. Vol. 35, No. 3, 277–310.
- BERNARD, G. W., 2010, Anne Boleyn: Fatal Attractions. Yale University Press.
- CARLEY, J. P., 2004, The Books of King Henry VIII and His Wives. London: The British Library.
- DENNY, J., 2007, Anne Boleyn: a new life of England's tragic queen. Cambridge.
- DESELMAS, A. E., 2014, A «Princely Lady»: The Religion, Power and Identity of Anne Boleyn. The Undergraduate Research Journal at the University of Northern Colorado: Vol. 3: No. 3.
- DICKENS, A. G., 1965, The English Reformation. New York, Schocken Books.
- DOWLING, M., 1991, Anne Boleyn as Patron: A European Court in England. London: Collins and Brown Limited, 107–111.
- FREEMAN, T. S., 1995, Research, Rumour and Propaganda: Anne Boleyn in Foxe's «Book of Martyrs». Cambridge University Press. The Historical Journal. Vol. 38, No. 4, 797–819.
- FROUDE, J. A., 1871, History of England from the fall of Wolsey to the death of Elizabeth. New York, C. Scribner and company.
- GAIRDNER, J., 1887, «Henry VIII: May 1536, 1–10», in Letters and Papers, Foreign and Domestic, Henry VIII, Volume 10, January-June 1536, 329–349.
- IVES, E. W., 1994, Anne Boleyn and the Early Reformation in England: The Contemporary Evidence. Cambridge University Press. The Historical Journal. Vol. 37, No. 2, 389–400.
- IVES, E. W., 2004, The life and death of Anne Boleyn: «The Most Happy». Oxford.
- LOADES, D. M., 1997, Henry VIII and his queens. Godalming Surrey: Bramley Books.
- O'DAY, R., 1986, The debate on the English Reformation. London.
- RIDGWAY, C., 2012, The Anne Boleyn collection: the real truth about the Tudors. MadeGlobal Publishing.
- SCHERRER, M. E., 2019, Politics and Religion During the Rise and Reign of Anne Boleyn. LSU Master's Thesis.
- STARKEY, D., 2009, Six Wives: The Queens of Henry VIII. New York, NY: Harper Collins Publishers.
- WARNICKE, R. M., 1989, The Rise and Fall of Anne Boleyn: Family Politics at the Court of Henry VIII. Cambridge University Press.
- WEIR, A., 1992, The Six Wives of Henry VIII. New York: Grove Weidenfeld.
- WEIR, A., 2009, The lady in the tower: the fall of Anne Boleyn. London.

Анна Болейн – реформаторка чи політична гравчиня?

Англійське суспільство першої половини XVI ст. прийняло багато змін у політичному, культурному, а головне – в релігійному житті. Правління Генріха VIII позначилося зниженням популярності папства серед простих громадян, що призвело до кризи і розриву з Римом. З моменту прибуття у королівський палац Генріха VIII у 1522 р., Анна Болейн стала грати ключову роль у релігійних змінах в Англії. Деякі джерела підтверджують її активне залучення короля до прочитання суперечливих праць, які б похитнули його ставлення до папи і католицької церкви. Різні дослідники простежують різні мотиви її діяльності, дискутуючи чи це було релігійним або радше політичним ходом.

Метою статті є зрозуміти і визначити рівень діяльності Анни Болейн у релігійній сфері життя, простежити її роль і мотиви у становленні нового релігійного вірування Англії. Тож, постають наступні головні завдання. По-перше, проаналізувати джерельну базу сучасників Анни та наукові праці, де розкрито дослідницькі здобутки наших часів. По-друге, дослідити динаміку розвитку реформаційного руху в Англії, визначити причини та передумови церковної реформи для розуміння рівня впливу Анни Болейн при прийнятті рішення королем.

Ключові слова: Анна Бoleйн, Генріх VIII, Реформація, Англійський Ренесанс, релігія, англіканство, протестантизм.

Olha Lavrynenko, M. A. in History, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Ольга Лавриненко, магістр історії, історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: 0009-0003-5645-4749

Received: 29.01.2024

Advance Access Published: February, 2024